

Nota van Toelichting Nationaal Programma Groningen, Waterwerken Zoutkamp

10 november 2020

De commissie vraagt specifiek naar een onderbouwing voor onderdelen. De aanpak die we voorzien in Zoutkamp is gericht op het realiseren van een integraal project, door een omvangrijke waterveiligheidsopgave te koppelen aan lokale en regionale opgaven om het dorp en de omgeving een flinke kwalitatieve impuls te geven op gebied van cultuurhistorie, leefbaarheid en recreatieve infrastructuur. Hiermee wordt voorkomen dat twee sectorale plannen (gemaal en kering door het dorp) worden uitgevoerd, waardoor niets gedaan wordt aan de leefomgeving maar enkel een functionele opgave wordt uitgevoerd. De middelen voor deze waterwerken (gemaalcapaciteit en kering) zijn echter sectoraal toegekend en dat geldt voor vele financieringsstromen. De waterwerken kunnen functioneel uitgevoerd worden voor circa 25 miljoen euro. We kunnen er echter ook voor kiezen om deze 25 miljoen euro aan te vullen met een bedrag van circa 6 mln. euro en daarmee de hele omgeving een impuls geven. Dit is de wijze waarop we werken in het project Zoutkamp. In het uitgebreide projectplan is hiervoor een goede onderbouwing opgezet. Een groot deel van de vragen van de beoordelingscommissie is hierin beantwoordt. De kern is echter dat een aantal reguliere budgetten op gebied van waterveiligheid aangevuld met enkele miljoenen vanuit andere financiers, leidt tot een integraal project. Zoutkamp is een dorp in ontwikkeling. Het algemene beeld is dat Nieuwe Waterwerken een bijdrage leveren aan de leefbaarheid en de economische versterking van Zoutkamp. Niet alleen voor het dorp zelf, maar ook als visitekaartje van verleden, heden en toekomst van de visserijcultuur én als bijzonder "eiland" van de Waddenkust in Werelderfgoed Waddenzee. Door dit initiatief integraal te benaderen levert dit initiatief ook een bijdrage aan de natuur en klimaat ambities van Nationaal Programma Groningen.

De commissie heeft de aanvraag van de waterwerken Zoutkamp aangehouden met de volgende vragen:

1. In hoeverre is deze bijdrage nodig om de duurdere variant van gemaal en waterkering te realiseren? Met andere woorden; in hoeverre is de bijdrage van Nationaal Programma Groningen de hefboom voor het realiseren van de duurdere variant?

Het verplaatsen van het gemaal naar de Hunsingosluis gaat niet zonder extra budget beschikbaar te stellen voor een goede passage van deze sluis voor fietsers en voetgangers, het restaureren van de sluis en het realiseren van de schutsluisfunctie. Dit is een integraal project. Het lastige is echter, dat een integraal project altijd opgebouwd wordt uit specifiek toegekende middelen. Het kenmerk van een integraal project is: het is meer dan de som der delen. In het projectplan is dit nader toegelicht op details. Aangezien het grootste deel gefinancierd wordt uit reguliere budgetten van het waterschap, is het noodzakelijk om onderscheid te maken tussen een 'reguliere' werk en de extra's. Maar eigenlijk is dat onderscheid in de gewenste variant niet goed te maken omdat het een integraal ontwerp betreft. De koppelkansen zouden niet worden uitgevoerd als de waterwerken niet zouden worden uitgevoerd. Daarmee maken ze integraal onderdeel van het geheel van het project. De bestuurders van de gemeente, provincie en waterschap hebben in 2019 in een intentieverklaring afgesproken dat de partijen streven naar het realiseren van maatschappelijke meerwaarde voor de waterveiligheid, economie, toerisme en leefbaarheid door een integrale benadering van de opgaven in het Lauwersmeergebied en samen op te trekken om te komen tot een integraal ontwerp.

De Nieuwe Waterwerken dragen op verschillende manieren bij aan bestendiging en versterking van de lokale economie van Zoutkamp en de regionale economie van de Waddenkust en het Lauwersmeer. De integrale opgave die nu voorligt draagt bij aan het creëren van een duurzaam vestigingsklimaat en de versterking van de lokale economie in Zoutkamp. Een bijdrage van Nationaal Programma Groningen werkt met name als hefboom voor vervolginvesteringen vanuit de lokale economie en toeristische sector van Zoutkamp en het Lauwersmeergebied. Zonder een bijdrage van Nationaal Programma Groningen kunnen de koppelkansen die bijdragen aan een duurzaam vestigingsklimaat en de versterking van de lokale economie in Zoutkamp niet worden omgezet naar koppelprojecten.

2. Hoe is de begroting voor de koppelkansen (fietspaden, fietsbrug en aanlegsteiger) opgebouwd, en wie draagt wat bij aan deze kosten? Hoe ziet de cofinanciering voor dit specifieke deel eruit?

Het waterschap gaat circa EUR 25 mln. investeren in de Nieuwe Waterwerken te Zoutkamp. De Nieuwe Waterwerken bestaan in grote lijnen uit het realiseren van een nieuw gemaal naast de Hunsingosluis. De Hunsingosluis wordt gerestaureerd. De oeverbescherming van het Hunsingokanaal wordt verbeterd en het huidige gemaal H.D. Louwes wordt gesloopt. Met een aanvulling van circa EUR 6,0 mln. kunnen meerdere koppelkansen worden omgezet tot koppelprojecten. Een overzicht van de koppelkansen is weergegeven in de beantwoording van punt 3. Met een aanvulling van circa EUR 6,0 mln (waarvan EUR 3,4 mln. van Nationaal Programma Groningen) wordt een extra kwalitatieve impuls gegeven aan de leefbaarheid van het dorp Zoutkamp. Deze opgave kan rekenen op groot draagvlak bij bewoners en ondernemers in Zoutkamp en de besturen van de gebiedspartners (waterschap Noorderzijlvest, Provincie Groningen, Het Groninger Landschap en de gemeente Het Hogeland).

De waterveiligheidsopgave in Zoutkamp zal in dat geval nog steeds wel uitgevoerd moeten worden om in 2025 te kunnen voldoen aan de veiligheidsnormen voor regionale waterkeringen. De vraag is in welke vorm de waterveiligheidsopgave in dat geval uitgevoerd zal gaan worden.

Zonder deze EUR 6 mln. (waarvan EUR 3,4 mln van Nationaal Programma Groningen) is de kans groot dat de afvoercapaciteit van het gemaal H.D. Louwes op de huidige locatie wordt vergroot en de regionale kering dwars door het dorp een halve meter wordt opgehoogd. Hiervoor is weinig draagvlak bij bewoners en ondernemers in Zoutkamp en geniet ook niet de voorkeur van de besturen van de gebiedspartners. Door de inzet van deze EUR 3,4 mln. wordt dus een ander project gerealiseerd. Een investering in de gemeentelijke en provinciale koppelkansen van EUR 3,4 mln. op een investering van EUR 31,6 mln. in het geheel is zeker een proportionele bijdrage. Met de aanleg van de koppelkansen in volledige samenhang met de Nieuwe Waterwerken geeft dit meer toerisme in Zoutkamp, het Lauwersmeer in Het Hogeland en in de richting van de stad Groningen. Daarmee is er sprake van een positieve structurele kwalitatieve impuls.

3. Wat is de bijdrage van dit specifieke project (de koppelkansen) aan de ambities van Nationaal Programma Groningen? Of in andere woorden – waarom kunnen fietspaden, fietsbrug en aanlegsteiger niet uit de gewone middelen bekostigd worden? De commissie ziet graag een specifieke argumentatie voor het koppelkansen project waar de bijdrage van Nationaal Programma Groningen voor wordt aangevraagd.

Het verplaatsen van het gemaal naar de Hunsingosluis gaat niet zonder extra budget beschikbaar te stellen voor het leveren van een kwalitatieve impuls in het gebied

rondom de rijksmonumentale Hunsingosluis ten aanzien van aspecten als cultuurhistorie, (be-)leefbaarheid en recreatieve infrastructuur in Zoutkamp en directe omgeving. Concreet betekent dat er wordt ingezet op realiseren van een veilige passage door Zoutkamp als onderdeel van het Rondje Lauwersmeer. De veilige passage bestaat uit de passage over de Hunsingosluis voor zowel fietsers en wandelaar, als recreatie vaart, waarbij de historische keersluis wordt gerestaureerd en omgebouwd tot schutssluis. Het gehele gemaal -en sluiscomplex wordt ingericht voor recreatief medegebruik, zodat bewoners en bezoekers aan Zoutkamp de Nieuwe Waterwerken ook van dichtbij kunnen beleven. Na deze passage kan de bezoeker zijn weg vervolgen richting het centrum van Zoutkamp. Daarbij is het doel om fietsers en voetgangers na de passage van de Hunsingosluis te scheiden van het gemotoriseerde verkeer op de doorgaande weg. De gescheiden weg structuren maken onderdeel uit van de koppelkansen en maken deze gebiedsopgave een integraal project. Vanuit de begroting kunt u zien dat de een deel van de bijdrage van Nationaal Programma Groningen echt noodzakelijk is om de verplaatsing van het gemaal goed in te kunnen passen (passage en bevaarbaar maken Hunsingosluis) in de omgeving van Zoutkamp. Voor een andere deel wordt met de bijdrage van Nationaal Programma Groningen invulling gegeven aan het realiseren van de gewenste verbindingen en aansluitingen hierop (fiets-, wandelpaden en aanlegvoorzieningen).

Co financiering vanuit het thematische deel

Het lokale programma van het Hogeland, de bijdrage vanuit de provincie Groningen, de bijdrage van het Waddenfonds en de particuliere investeringen zijn de co financiering voor het thematisch deel.

Kostenraming per koppelkans

Waterveiligheidsopgave	Financier	Geraamde bedragen
Nieuwbouw gemaal	Waterschap Noorderzijlvest Commissie bodemdaling	€ 16.600.000,-
Sloop huidig gemaal	Waterschap Noorderzijlvest	€ 2.334.000,-
Vervangen oeverbescherming Hunsingokanaal	Waterschap Noorderzijlvest	€ 2.863.000,-
Groot onderhoud		
Restauratie rijksmonumentale Hunsingosluis	Waterschap Noorderzijlvest Erfgoed Deal	€ 1.500.000,-
Koppelkansen		
Ombouw Hunsingosluis van keersluis tot schutsluis	Provincie Groningen en erfgoed programma	€ 2.500.000,-
Veilig ontsluiten jachthaven Hunzegat en Toplocatie met dorp Zoutkamp	NPG lokaal en thematisch	€ 3.500.000,-
Fiets -en voetgangersbrug over Reitdiepsluis		
Aanpassen brug in fietspad Zoutkamp – Vierhuizen		
Uitbreiding aanmeervoorzieningen Reitdiep haven		
Aanleg aanmeervoorziening Hunsingokanaal		
Herstel muraltbekleding op 'voormalige' zeekering		
Aanleg fietspad over Rietdiepkade van Zoutkamp naar gemaal De Waterwolf		
Fietspad gemaal De Waterwolf naar Garnwerd	Waddenfonds	€ 2.000.000,-
Totale business-case Nieuwe Waterwerken Zoutkamp		€ 31.600.000,-

Tabel 1: samenvatting business-case Nieuwe Waterwerken Zoutkamp, incl BTW, bandbreedte +/- 30%.

Bij het onderdeel koppelkansen is duidelijk te lezen hoeveel welke koppelkans kost en dat dit gedekt wordt door de bijdragen van Nationaal Programma Groningen, het Waddenfonds, de provincie Groningen en het naar voren halen van budget vanuit het waterschap. Zie daarnaast ook de opmerkingen over het integrale project, een integraal ontwerp kan je niet enkel beoordelen op de verschillende onderdelen, het totaal moet immers meer zijn dan de som der delen.

De waterwerken worden gefinancierd vanuit het waterschap met daarnaast bijdragen van de provincie en erfgoedprogramma (voor het herstel van de historische sluis). Het waterschap heeft aangegeven dan de basis (vergroten gemaal en de huidige regionale kering) weer als basis te kiezen. Extra investeringen voor het herstel van de Hunsingosluis worden door het waterschap nu vervroegd vrij gemaakt, mocht dit integrale project niet doorgaan dan kan het waterschap ervoor kiezen deze investering niet te doen.

Voordeel van natuur & klimaat met fietspaden, bruggen en wandelpaden

Voordeel Natuur

Door het verplaatsen van gemaal H.D. Louwes naar een locatie naast de Hunsingosluis ontstaan er twee kansen voor het versterken van natuurwaarden.

1. Het realiseren van een volledig visvriendelijk en vispasseerbaar gemaal en sluis complex naar de nieuwste inzichten;
2. Het ombouwen van de Hunsingosluis van keersluis naar schutsluis. De huidige keersluis zoals nu bij het huidige gemaal H.D. Louwes is gemiddeld 10 tot 20 keer per jaar gesloten met een gemiddelde duur van 24 tot 55 uur (minimaal 10 dagen tot maximaal 40 dagen). In een schutsluis is het technisch realiseerbaar om altijd vrije doorgang voor vis te realiseren.

Een vrije zwemweg van en naar het Hogeland

Eén van de belangrijkste opgaven voor de ecologie van het Wad en het achterland is het bevorderen van de vismigratie door de natuurlijke afvoersystemen van zoetwater vanuit beken en kanalen op de Waddenzee te versterken. Al langer is bekend dat vissoorten zoals paling, de driedoornige stekelbaars, spiering, fint, prik en winde baat hebben bij een vrije zwemweg van het zoute naar het zoete en omgekeerd.

Het realiseren van een vrije zwemweg vanaf het Lauwersmeer naar kanalen en sloten van het Groninger Hogeland, vergroot het leefgebied van bovenstaande vissen. Vanaf Zoutkamp ontstaat een stevige ecologische verbinding tot aan Pieterburen. Omgekeerd versterkt de vrije zwemweg de ecologie van het Lauwersmeer. De Nieuwe Waterwerken Zoutkamp lost dit knelpunt op.

In de visie van Veen tot Zee (oktober 2005) is door de gezamenlijke natuurbeheerorganisaties en natuur- en milieufederaties van Groningen en Drenthe aangereikt dat een sterkere aansluiting van de noordelijke kanalen en maren kan leiden tot meer dynamiek in de gradiënt van waddenkust tot Lauwersmeer en Waddenzee. Aan de Friese kant van het Lauwersmeer is op dezelfde wijze gewerkt aan het versterken van de vrije zwemweg van en naar de Friese boezem. Het programma Súd Ie heeft voorzien in tal van vispassages. Daarnaast is fors geïnvesteerd in het realiseren van natuurvriendelijke oevers om de paai- en opgroei mogelijkheden voor vis te vergroten. En daarmee het voedselaanbod voor divers vogelsoorten.

Belang voor vogels – foerageren en broeden

Soorten als stekelbaarzen en paling kunnen naar het achterland – vooral stekelbaarzen zijn weer belangrijk voedsel voor diverse vogels, o.a. de lepelaar die vanaf met name Schiermonnikoog komt foerageren in sloten, plassen en andere ondiepe en nagenoeg stilstaande wateren van het Hogeland. Het vergroten van de voedselbeschikbaarheid voor vogels op het Hogeland en de Waddenkust, draagt bij aan de doelen van het Actieplan Broedvogels Waddenzee. Met name koloniebroeders als de visdief en de noordse stern hebben belang bij een versterkt voedselaanbod (Programma Rijke Waddenzee, december 2018)

Het belang voor lokale vissers

Paling en brasem zijn voor lokale visbedrijven een belangrijke bron van inkomsten. Het bekende bedrijf Palingrokerij Gaele Postma bijvoorbeeld, haalt zo'n 25% van zijn visvangst op jaarbasis uit het Hunsingokanaal. Het verbeteren van de vismigratie door het ombouwen van de Hunsingosluis tot een schutsluis én het aanleggen van visvriendelijk gemaal, garanderen en versterken de visvangstmogelijkheden in de toekomst.

Beperking van CO2 uitstoot

De huidige pompinstallatie van gemaal H.D. Louwes worden aangedreven door 3 grote dieselmotoren. Deze motoren leveren gezamenlijk het vermogen om 1.000 m³ water per minuut af te voeren. Door het gemaal te verplaatsen naast de Hunsingosluis zal er een nieuw gemaal worden gebouwd. De pompinstallatie in het nieuwe gemaal zullen worden aangedreven door elektromotoren. Deze nieuwe motoren leveren gezamenlijk het vermogen om 1.600 m³ water per minuut af te voeren. Het vervangen van de dieselmotoren door elektromotoren levert direct een besparing in CO2 uitstoot op. Deze maatregel is direct verbonden aan de integrale gebiedsopgave. Door deze gebiedsopgave integraal te beschouwen levert dit initiatief een bijdrage aan de klimaatambitie van Nationaal Programma Groningen.

Voordeel klimaat

Klimaatverandering leidt tot een stijging van de temperatuur en veranderende neerslagpatronen. In de zomer zal zich dit onder andere door vertalen in langdurige periodes van droogte en watertekorten met incidentele maar zeer hevige piekbuien. In de winter neemt de gemiddelde neerslaghoeveelheid toe. De kans op wateroverlast en de daarmee samenhangende economische schade neemt door de wijzigende neerslagpatronen toe. Ook verdergaande bodemdaling door gaswinning vergroot de kans op wateroverlast. De combinatie van bodemdaling en zeespiegelstijging zorgt er ook nog voor dat de mogelijkheden om water onder vrij verval op zee te lozen verminderen. Deze ontwikkeling betekent dat meer ruimte aan watersystemen moet worden gegeven om de risico's van wateroverlast te beperken. Ook betekent het dat de afvoercapaciteit van boezemwatersysteem moet worden vergroot.

De realisatie van deze Droge Voeten 2050 opgave vraagt om een investering van meer dan € 20 mln. De waterveiligheidsopgave in Zoutkamp is een klimaat adaptieve maatregel. Door de uitbreiding van de afvoercapaciteit van gemaal H.D. Louwes is het stroomgebied namelijk veel beter beschermt tegen wateroverlast en overstromingen als gevolg van klimaatverandering. De klimaat adaptieve maatregel in Zoutkamp legt echter voor de lange termijn een flink ruimtelijk beslag op deze locatie in Zoutkamp, een levendig dorp met talrijke functies in de buurt van het nieuwe H.D. Louwesgemaal. Het bestuur van waterschap Noorderzijlvest heeft daarom in 2018 contact gezocht met haar gebiedspartners (provincie Groningen en gemeente Het Hogeland) en de open vraag op tafel gelegd of haar investeringen in waterveiligheid

mogelijk een bijdrage kan leveren aan lokale en regionale opgaven en doelstellingen. De drie overheden hebben geconstateerd dat het verkennen van mogelijke koppelkansen de moeite waard is om daarmee inzichtelijk te krijgen of maatschappelijke meerwaarde te vinden en te realiseren is in combinatie met de waterveiligheidsopgave. Deze verkenning heeft geleid tot de huidige lijst met koppelkansen.

De aanpak die de gezamenlijke overheden voorzien in Zoutkamp is gericht op het realiseren van een integraal opgave, door een omvangrijke waterveiligheidsopgave te koppelen aan lokale opgaven. De integrale opgave in zijn geheel draagt bij aan de, zoals hierboven aangegeven, economische, leefbaarheid -en klimaatambitie van Nationaal Programma Groningen . Als gevolg van de integrale aanpak krijgt Zoutkamp een kwalitatieve impuls door het verbeteren en creëren van nieuwe verbindingen rondom de Hunsingosluis voor bewoners en bezoekers aan Zoutkamp. In het dialoogproces met dorp, ondernemers en andere belanghebbenden is vaak duidelijk gemaakt dat de Nieuwe Waterwerken bijdragen aan de samenhang, bereikbaarheid en beleefbaarheid van het gebied rondom de Hunsingosluis. De Zoutkamper samenleving heeft in 2019 helder gemaakt dat een integrale aanpak noodzakelijk is. Door realisatie van deze klimaat adaptieve maatregel wordt de lokale economie en de leefbaarheid van het dorp op duurzame wijze versterkt. Dat kan alleen door een integrale aanpak van deze gebiedsopgave. Gemeente Het Hogeland en de bewoners van Zoutkamp hebben zelf de regie in handen genomen om de leefbaarheid van het dorp te versterken door ambities op dit punt uit te spreken en hulp en ondersteuning te vragen bij Waterschap Noorderzijlvest, Provincie Groningen en Nationaal Programma Groningen.

Droge Voeten 2050 maatregelen worden zoals blijkt uit de begroting gefinancierd door waterschap Noorderzijlvest. Er wordt geen financiering gevraagd voor het realiseren van de Droge Voeten 2050 maatregelen door Nationaal Programma Groningen.

Bijdrage aan Nationaal Programma Groningen ambitie Natuur en Klimaat

De integrale gebiedsopgave in Zoutkamp draagt bij aan de ambitie van Natuur en Klimaat door het verbeteren van het landgebruik, natuur, waterbeheer en openbaar groen.

4. De investeringen worden opgenomen in de reguliere onderhouden beheerplannen van de betrokken overheden. Hoe wordt het effect van de investering vanuit Nationaal Programma Groningen gevolgd?

De werken zijn qua onderhoud structureel geborgd in de begrotingen en onderhoudsprogramma's van de gemeente, de provincie en het waterschap. Het effect van Nationaal Programma Groningen wordt door middel van monitoring. Dat gebeurt nu ook al op het gebied van toerisme.